MASTER
NEGATIVE
NO. 92-81075-5

COPYRIGHT STATEMENT

AUTHOR:

DURDIK, JOSEF

TITLE:

TOMAZE STITNEHO, PRAOTEC FILOSOFIE ...

PLACE:

PRAHA

DATE:

1879

Master Negative #

92-81075-5

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

Durdík, Josef, 1837-1902.
Tóma ze Štítného, praotec filosofie české.
Praha, J. Otto, 1879.
34 p.

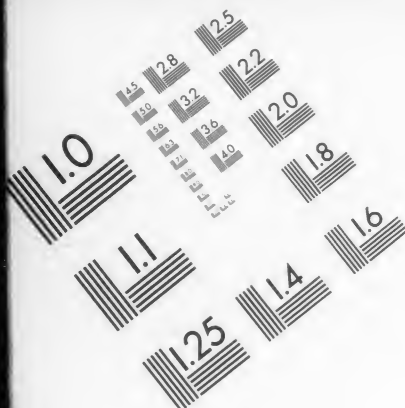
1. Štítný, Tomáš von, 14th cent.

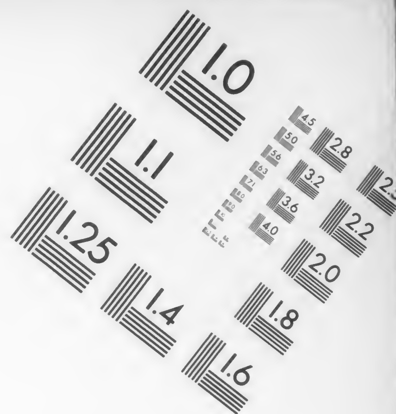
Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm. REDUCTION RATIO: 11X
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 2-4-93 INITIALS JA
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

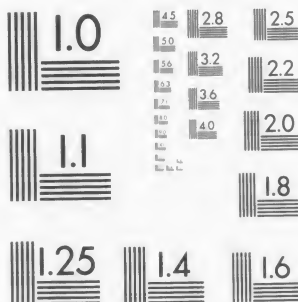
AIIM

Association for Information and Image Management

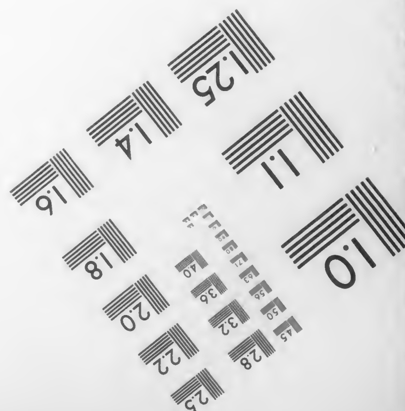
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

SBÍRKA PŘEDNÁŠEK A ROZPRAV.

Pořádají

JAROSLAV GOLL a OTAKAR HOSTINSKÝ.

SERIE I. ČÍSLO 1.

TÓMA ZE ŠTÍTNÉHO

PRAOTEC FILOSOFIE ČESKÉ.

OD

DRA. J. DURDÍKA.

(Prosloveno dne 15. března r. 1876 v cyklu přednášek v technice uspořádaných na podporu chudých studujících.)

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihkupec.
1879.

Cena 25 kr.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

TÓMA ZE ŠTÍTNÉHO

PRAOTEC FILOSOFIE ČESKÉ.

OD

DRA. J. DURDÍKA.

(Prosloveno dne 15. března r. 1876 v cyklu přednášek v technice uspořádaných na podporu chudých studujících.)

V PRAZE.
NAKLADATEL J. OTTO KNIHKUPEC.
1879.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

TÓMA ZE ŠTÍTNÉHO

PRAOTEC FILOSOFIE ČESKÉ.

OD

DRA. J. DURDÍKA.

(Prosloveno dne 15. března r. 1876 v cyklu přednášek v technice uspořádaných na podporu chudých studujících.)

V PRAZE.
NAKLADATEL J. OTTO KNIHKUPEC.
1879.

Knihtiskarna: J. Otto v Praze.

Velectěné shromáždění!

Mám zahájiti krátkou řadu přednášek, které k účelu dobročinnému zde zjednány jsou. Uslyšíme o skvrnách na slunci a jich souvislosti s povětřím, o francouzských pěti milliardách, o mládí Miltonově, o nejnovějších výskumech měsíce: dejme tomu, že by podobné přednášky odbývaly se po celý rok, každý den něco jiného, dnes o zvířatech, zejtra něco z dějepisu, neb zas o hvězdách, pak z národního hospodářství, a tak dále — jakých rozmanitých věcí by se tu nahromadilo! Představme si člověka s dostatečnou silou ducha, aby si to vše pamatoval, ba ještě jiné výklady poslouchal, sám krom toho zajímavé knihy čítal a tak co možná mnoho vědomostí do své paměti nabral! Bude věděti dost a dost; známosti jeho budou se týkati látek nejrůznějších, ale budou též nahodilé, roztříštěné, nesouvislé, bez ladu a skladu. Jestliže však onen člověk hloub umí přemýšleti, požene ho vlastní duch k tomu, aby v roj vědomostí svých zavedl si jistý pořádek. Bude hledět poznatky své roztříditi podle předmětův, aby je mohl pohodlně přehlednout a tak si uvědomiti, co vlastně ví; rozezná vědomosti důležitější a méně důležité, spořádá si je též podle toho hlediska a jakoby nejdražší výtěžek ze všech utvoří si jakýs náhled o člověku, o lidech i o sobě, o jednotlivci, o společnosti, o světě, o všem zkrátka co jest a co býti má, jedním slovem, on bude filosofovati. Od prvních pokusův až do hotových soustavných nauk jde tatáž duševní snaha: filosofie jest věda, která na základě výsledků všech ostatních věd jednotný názor světa zosnovati hledí, jest věda přehledu a jednoty, která nám

světlo drží v podrobnostech a pozornost naši k celku obracuje, která rozřešuje spory v pojmech našich a v jejich příval harmonii přivolává, která ze všeho co víme neb můžeme vědět podává jaksi poslední výtah a opatřuje nám důstojné vědomí o životě a naší vlastní bytosti.

Což divu, že tak tajemně lákavé jest slovo filosofie! Na jedné straně tak chladná, příkrá, vážná jako věda, na druhé straně tak vroucí, básnická, všeobsáhlá jako náboženství. Co člověka činí člověkem, co ho staví na nejvyšší stupeň, jest myšlení jeho — a hle filosofie jest nejpřednějším osvědčením tohoto daru. Ale jako myšlení samo není ještě vykonáním, jako myšlení se skrývá v nitru člověka a smyslův tělesných se nedojímá, tak ani filosofie nezaskvívá se tou očividnou, poutavou nádherou jako jiné vědy a praktické činnosti. Vojín, kupec, podnikatel, virtuos, herec, básník zahanbí filosofii hned svými makavými výsledky. Lesk neb zisk neb slasť neb zábava mluví zřetelnějším jazykem než tichá myšlenka. Synové světa jsou chytřejší než synové světla. Kdo vyšine se k tomu, aby na chvilku vzpamatoval se uprostřed neúprosného boje o život nebo v návale vlastních vášní? Jednomu překáží chudoba, druhému bohatství. Přijíti k sobě, sebrati svůj duševní majetek, tázati se, kde jsem, kam jdu a co znamená ten útěk úkazů, jejž zoveme světem? — to jest vzácné a řídké, přicházívať i u velkém, totiž u vývoji národa později než umění.

A přece mají národové veliké myslitele, o nichžto slabá zvěst vnikla i do nejširších kruhů, tvůrčí duchy, kteří podali nové způsoby, jak na svět pohlížeti jest. Kdybychom je uváděli zejmena, zavadíme o zakladatele náboženstev; neb filosofie s náboženstvím se stýká tím úže, čím dále do minulosti je stopujeme. Obě podávají totéž, jen že náboženství hotověji a mnohem dřív než filosofie. Můžeme říci, že filosofie vzešla z náboženství, kdežto zas ona chrání je před snížením a bezduchým zneužitím. Počátkové náboženstev ztrácejí se oku našemu v mlhách pravěku neb aspoň v nedostatku dějinných pramenů, kdežto filosofie se vyvíjí blíž na jasném výsluní dějin. Každý

národ pokročilý honosí se svými filosofy co výkvětem svého myšlení, jako za starověku přede všemi spanilý národ hellenský, k jehožto filosofii my připjali svou, tak za nové doby národové v moderní vzdělanosti nejvíce vyspělí, Vlaši, Francouzi, Angličané i Němci.

A co máme my? Tažme se nejen co Čechové, nýbrž i co Slované vůbec! Zůstavme poslední roky stranou, neboť ony tvoří přítomnost, kterou správně posouditi ještě nemůžeme. Rusové a Poláci mají mnoho spisovatelů filosofických, a snad z jejich řad vynikne jméno, jež pozdějším tazatelům důstojnou odpovědí bude. Vynechme proto století devatenácté zcela z počtu a řiďme svou otázku po stoletích předešlých. Tu nám co do času nejdřív zazní jedno milé jméno v klidném se lesknoucí světle: Tóma ze Štítného. Skutečně filosofovat počíná v literatuře naší Štítný; po něm nastalo bouřlivější hnutí, které jakkoli znamenité v jiném ohledu, této práci ducha příznivo nebylo. Proto zůstal Štítný co do hlavní věci jaksi osamělý. Později konečně, kdy filosofie u čelných národův evropských rozsáhleji se pěstovala, v době, kdy psali Descartes, Locke, Spinoza, Leibnitz, jich stoupenci a šiřitelé, kdy jsme i my mohli svůj podíl v práci míti: tenkrát bylo u nás ticho hrobové, „my byli zcela padli za kořisť duchamornému principu“.

Zvoliv Štítného ku předmětu dnešní rozpravy a chtěje zas upozorniti naň, nedělám si žádných přeludů, že bych snad takou látku v jediné rozpravě vyčerpal. Mámeť o Štítném už vlastně hodně mnoho napsáno; psali o něm Čelakovský, Jungmann, Čupr, Wenzig, Hanuš, Vinohorský, Dastich a celá řada historikův našich, tak že kdo po nich přijde, může vždy podati výsledky kratším a ladnějším způsobem, užívaje, jakž povinností jest, pramenů všech. Však měl jsem v druhé řadě ještě jinou pohnútku při volbě látky své. Známo jest, že rozšiřování věd má mnoho protivníků; nechť z přesvědčení či z přetvářky brojí někteří zejmena proti popularním přednáškám říkajíce, že se jimi profanuje svatá věda, že se znesvěcuje její chrám, když se tam pouští širé obecenstvo, ano

i mládež a pěkná pleť! Nuže, co se těch protivníků týče, nemám vhodnějšího obhájce, nežli Štítného; neboť — nastojte! — on psal své knihy nejdřív pro vlastní rodinu, pro děti své, teprv zunáhla je měnil a upravoval k vyšším požadavkům. Ony vyplynuly z potřeby dobrého poučení, jakž jejich tituly už dosvědčují. Hle zde rukopis jednoho spisu, kdež Štítný sám sebe nakreslil, an sedě v kruhu rodiny poučuje a vykládá. Co tenkrát skutkem bylo, jest i nyní možnou věcí. Kruh posluchačů se rozšířil z rodiny na obecenstvo, dům na veřejnost. Otázku popularních přednášek vyřídil u nás už mudrc Štítný;*) též on bojoval proti domýšlivým učencům, kterým „běželo o to, aby zachovali v učenosti monopol“ (viz Erben XIV). Význačné jest, jak často Štítný vytýká závisť co příčinu odporu; toť proti vlastním krajanům míří pravě, že někteří „snad závistí, chtiec jediné sami slúti múdří, budú prvé hyzditi knihy než v nich čísti“. Mimo to bylo závadou, že psal své knihy po česku; i měl proti sobě zástupce a přívržence latinského učení tehdejšího. Celé klasobraní míst nad míru význačných lze sestaviti z jeho spisů, kdež latiníkům se opírá. Místa to poměrně známá a v přísloví vešlá. Tak měli tehdy strach, že Štítný rozšiřuje vědu až k lidu obecnému a že jeho jazykem píše! S náležitou změnou jmen platí důvody Štítného až podnes.

Štítný žil ve 14. věku (1325 — as 1408), viděl Jana Lucemburského, byl vrstevníkem Karla IV i Václava, dožil se Husa a s ním počátkův činnosti jeho. Slyšel hlas reformatorských kazatelů v Praze, Miliče, Waldhausera, a spatřil ještě 15. století tuše snad z dálky rudou zář, která se za

*) Stran těchto přednášek u nás bylo by ještě všelicos podotknouti nejen o nepřízni, s nížto posud potkávají se u jednostranných odborníků, nýbrž i o chladnosti obecenstva samého, a zvláště též, kterak noviny české si jich všímají či nevšímají Ohlášení přednášek děje se sice vzhledem k dobročinnému účelu oním upřílišeným, u nás zdomácnělým tonem, přednáška sama však jako když do vody padne. Co mám na mysli, vyjde na jevo porovnáním s německými novinami. Když německé spolky nebo jednotlivci pořádají v Praze přednášky, shledáváme ve všech německých

horou už připravovala. K dokončení toho obrazu doby u velkém připomeňme si na stav politických věcí; tehdy koruna česká byla uznána, mimo Čechy a Moravu náležely k ní celé Slezsko, obě Lužice, Branibory a jiné krajiny tvoříce samostatný a mocný stát. V Praze, prvním a největším městě střední Evropy, sídlil jeho Milost král český, Karel, toho jména I, jsa spolu císařem německým, toho jména IV. Každému Čechu ňádra se zdvihají, zazní-li zas jméno to; jak vyjdeme v Praze pod šíré nebe, zříme stopy jeho. Karel vystavěl Pražanům most, nejkrásnější, nejdůstojnější a přece jediný, z něhož se neplatí mýto; tam spatříme jeho hrad, hladovou zeď, Nové Město a ty četné kostely a kláštery, které založil — duch jest jeho době blíž, když oko má ty pomníky před sebou; on učinil Prahu městem stověžatým. On zaváděl řád a bezpečnost, zveleboval všechny odrůdy hospodářství v zemi a založil arcibiskupství samostatné a universitu v Praze. Tak as počíná výčet jeho dobrodiní Čechům prokázaných. Zvláště však oběma posledními činy vymanil on národ svůj z poručenství cizých. Universita pražská byla první ve střední Evropě. Český stát byl sice ve svazku se státy německými, ale na vysokém učení vykládalo se pouze po latinsku. I shromáždilo celou učenost věku v lůně svém. Jakož nyní ještě universita jest nejvyšším učelištěm, korunou a vrcholiskem soustavy vyučovací, takž zajisté byla tím už tehdy, ano byla víc než jest nyní; více práv i více lesku vznášelo se kolem ní. Ona se svými členy byla samostatnou svéprávnou korporací. A poněvadž nebylo v záležitostech vědeckých a osvětových nižádné vyšší instance nad ní, byla ve

listech bez rozdílu barvy a vyznání věcné a věrné zprávy o tom, co obecenstvu bylo podáno, způsob i obsah přednášky se znova sestrojují před širším kruhem čtenářstva, čímž nejen více lidí k budoucím přednáškám přivábeno jest, nýbrž i přednášející sám více chuti dostává. Na straně české však pravidlem nic takového; ba kdy předmět sám důležitý jest a českého obecenstva nepoměrně citlivěji se týká, než pikantní causerie se týkati mohou obecenstva německého, ani tenkráte nemívá přednáška žádné ozvěny.

státě spolu asi tím, čím jest nyní v moderním smysle ministerstvo osvěty.

Snadno si představiti, kterak zavedení takého ústavu v zemi působilo. Účinky počaly se záhy jeviti v duševním stavu a vzdělanosti národa. Probuzení Štítného k vyšším věcem bere odtud svůj počátek. Že nám Štítný stal se tím, čím jest, toho příčinu shledáváme zajisté v založení university. Bez ní nebyl by snad „mistrův slyšal". Pozoruhodno jest, že sám žádného důstojenství akademického si nezjednal; naráží na to častěji, že není učený, ani doktor, ani magister — vůbec skromně si veda. Častá jsou jeho ohražení proti jakési neomylnosti, podrobuje se autoritám, ale s druhé strany důvěřuje rozumu, a tu nabývá řeč jeho rázu sebevědomí... Pěkně sem zaznívá místo: „A žeť jsem člověk, mohlť jsem poblúditi; a nejsemť i jeden mistr, ačť sem byl i ztrávil v učení prvá léta své mladosti, a pobyv v světě, i ještě jej trpě: však se opěte s knihami, jelikž mohu, rád obierám. A ne na toť sem psal knih těchto, aby každé slovo bylo z nich váženo, jako řeč z těch knih, ježto k bibliji přílušejí: ale komuž se zdá úmysl pravý, ten jej drž, do nidž ho lépe nenaučie ti, ješto mohú z práva naučiti. Ale divné jest do některých, že nechtie znamenati, pravda-lij' co se praví; ale jen chtie věděti, kto praví. A zdali jest i oslice pravdy nepověděla Bálamovi duchem svatým? a zdali i po shnilých žlebiech neteče druhdy voda čistá?" (Erben 286.)

Na nové universitě pražské studoval vedle jiných několika tisíc studentů také náš Tóma ze Štítného. Byl při založení vysokých škol 23 léta stár a jeden z prvních učňův. Ve svých později složených spisech zachoval i obraz tehdejšího učení. Mluví však v nich také o rodičích svých, o své bábě, o choti a dítkách svých, tonem vždy tak upřímným a vroucím, že se nám rozvinuje pravá staročeská idylla: rodinný život v nejútlejším květu svém. Zvláště všechna místa, kdy o nebožce matce k dětem mluví, jsou nad míru dojemná — tak: „Vidíte to, a viděli ste, kak máti vaše darmo

vás milovala, a vy jí nic dobrého prvé neučinili... Protož vždy pomněte na svú matku, jistě ežť jest vás snažně odchovala a milostivě, větší prací, než mnohé matery činie... A když nás tak budete milovati, rozmysléc se, že nelze se jest v plně oplatiti otci a mateři — as a tiem se nám oplaťte, aby spolu se sami tiem pilnějie milovali: neb tak jsme rádi jedno z vás odchovali, jako druhé." (Erben 43.) Dále dokládá tamže mluvě o lásce matčině: „A chcete-li znamenati, i jáť také miluji vás: byť pro vy nebylo, velimť bych živ byl jinačejie." A přec konečně i sám dítkám svým za mnoho děkuje a končí: „Neb vy mně a já vám spolu jsme sobě najviece dlužni." (Erben 312.) Neboť on uče je, sám sebe zdokonaloval, k vědomí svých schopností přicházel a otázkami jich moudřel. Tu vidíme, že Štítný byl duch veskrz láskou naplněný, ba můžeme ho stopovati ve všech rozličných poměrech, on vždy vynikne v onom líbezném světle moudrého lidumila.

Štítný několik mladých let stráviv na fakultě vrátil se domů, spravoval statek svůj, oženil se a většinu života prožil na hradě Štítném, odkudž později do Prahy zavítával, aby, jakž někteří soudí, na sklonku života docela tam přesídlil.

Ale na rodném statku svém, už ve starším věku, začal spisovat, prvotně nikoli pro veřejnost, nýbrž pro svou vlastní potřebu, chtěje výše poučovati děti své. Latinsky o těch věcech slýchal, ale dětem musil vykládati po česku. Počínaje psáti pro děti psal a psal znenáhla pro celý lid a sice jeho jazykem. Odtud plyne jeho opposice proti latiníkům i jeho význam pro dějiny naší vzdělanosti. Tu je Štítný zrovna neocenitelný. Neboť všude tehdy měla věda příliš vysoký stan, jsouc majetkem jen několika vyvolencův, ale Štítný počal živým jazykem k lidu mluvit a v něm chuť ku přemýšlení a zvídání rozněcovat. Něco podobného počali v Německu mystikové, ale jejich snahy tlumočené řečí národní nedošly ohlasu tak brzkého jako snahy Štítného a duševních přátel jeho. Vedle všeobecného zákona, že v každém menším celku vývoj rychleji postupuje, byl to sběh několika příznivých okolností,

proč u nás věci časněji dozrály než v sousední větší říši. Nejznamenitější z mystikův německých, mistr Eckhart, zemřel asi v týž čas, kdy Štítný se narodil, Luther však přišel o sto let později než Hus, tak že doba mezi mystikem a reformatorem jest na německé straně mnohem delší. Štítný stojí na poslední stanici starověku českého, novověk u nás počíná dřív než v Němcích, držíme-li se historikův německých, kteří jeho počátek s Lutherem kladou. Jako vrstevní kazatelé jest i Štítný sám předchůdcem Husovým, přípravčím onoho ducha, ač sám by s nejzazším jeho krokem nebyl souhlasil. S Konradem Waldhauserem i s Miličem byl za dobře a týmž náhledem proniknuta se jeví, an rozhorleně o mravní pustotě mnichův promlouvá (viz Erben 136), na nešvary ve společnosti vůbec a jednotlivých stavův poukazuje. Slovem mluveným i psaným náhledové tito se rozšiřovali. Probudilost v lidu českém za krátko už tak valně pokročila, čtení a přemýšlení tak se rozmohlo, že odvažovalo se až k samým základům všeho zřízení, zvláště kdy hmotné poměry nesrovnalostmi svými křiklavě k tomu vybízely. Tak vypadali asi ti předběžní úkazové, než mysl česká se vzpružila až k husitské bouři, takové byly přípravy, než mohl národ to vykonati, co vykonal na počátku 15. století. V době co Štítný tráví na hradě otcovském, pracuje a přemýšlí, spravuje statek svůj, čítá, dítky učí a pak spisuje: vystupuje v Praze jeden smělý kazatel za druhým, jednotlivými rázy a svity označuje se budoucí bouře — ale nikdo ještě ani netuší velkolepé rozměry její, nic neruší tichost na sídle Štítném. Odloučen od hluku města probírá Štítný výtah učenosti tehdejší a upravuje jej v rouše novém pro hlavy Čechů. Tenkráte studovalo ovšem jen málo lidí; však i mezi šlechtici, kteří bývali na školách, kolik jich bylo zas, co vrátivše se domů v lenost upadli a na universitu zapomínali! Jináče Štítný; on pojav do sebe tehdejší vzdělanost, jakž mu učením universitním podána, opakoval nyní běh svého poznání, chtěl aby i krajané ostatní stali se účastnými jeho svitu, sbírá v nové jej svítilny, uvádí jej v český jazyk a při tom samostatně

dále přemýšlí. Pokračoval prováděje teprv svůj hlubší vniterní život, učil se a rozjímal znova, vzorně živ jsa i co otec i co občan i co šlechtic. Proto jest ozdobou stavu svého a důstojný repraesentant života, jaký býval v lepší rodině vládycké za 14. století.

Ve způsobě, kterým Štítný mluví o svém rodném jazyce, jeví se nejen láska k němu, nýbrž i ráznost a rozkošný humor. Některé výroky, jako na příklad: „Múdřejší tomu rozumějí, a že tak vzácen jest Bohu Čech jako latiník“ a podobné, přešly už do všeobecné zásoby mluvy. Proti nájezdům, že by snad lid nebyl zralý pro úvahy takové, že „sprostní tomu neurozumějí“ obrací se otázkou, „protožli také mostóv nedělají, žeby nemúdrý mohl spadnúti s něho?“ A když s jiné strany namítáno, že národním jazykem jen zábavné a básnické spisy skládati, pro vědecké a rozjímavé však latinu chovati dlužno, ozval se: „Ano mnozí rádi by české knihy zatratili, a tož jen dobré: oněm básniem, jimiž smilní viece se v svém smilstvě rozžehují, nic nedějí, aneb ještě ponúkají, aby svět byl vždy milován.“ Proč by česká kniha neměla míti vyššího účelu, proč by čeština byla závadou při něm, táže se Štítný: „A nenie-liž lépe česky čísti dobré na hradiech, neb kdežkolivěk, a v ta doba aspoň mieti k Bohu dobrú žádost, zapomenúc zlé milosti smilné, aneb klevet na besedě aneb sváróv?“ Vždyť prý svatý Pavel, komuž jest epistoly psal, psal je jich jazykem, Židům židovsky, Řekům řecky. „Protož nezdá se mi, by zlé bylo psáti Čechům české knihy, jimiž by mohli mieti viery křesťanské a dobrých vášní naučenie.“ A tak až konečně se rozhorluje, že unešen volá: „A protož nechžť mě had i uštne, a já sbierám tyto třieštky k dobrému ohni, abych se i s vámi shřel.“ (Erben 3.) Konečně jedno místo velice významné, kde věnuje knihu svou „hrozného rozumu a odivné paměti mistru, mistru Albrechtovi, jenž jest prvý z Čechóv v svatém písmě mistrovstvie došel Pařížského“. Mistr Albrecht byl Čech, učenec a svou učeností latinskou i svou výmluvností proslulý; svou protivu k němu Štítný dobře cítil, ač učenost jeho uznával a knihy své jemu k opravě podal.

Proto praví ku konci svého přípisu: „A dobřej' podobné, aby tvój přirozený jazyk tiem tebe užil a měl tvú památku, donidž najdál tyto knihy budou tráti.“ Jak pohnútlivá řeč tato, jak ukazuje spolu, že Štítnému nescházelo vědomí o vlastní hodnotě. A vskutku mistru Albrechtovi připjatému k jménu a ku knihám Štítného zachoval přirozený jazyk památku! Avšak i jiné obrázky se vyskytují, an Štítný v knihách svých mluví o všemožných stránkách života tehdejšího. Vidíme z něho, jak vrstevníci pohlíželi na panování Karlovo a že měli také své žaloby. Horlí na přílišnou berni: „Strach mně za krále, že přieliš často ji béře, a snad viece, chtě skúpiti země okolnie svým dětem, než pro obecné dobré; a snadno-li jest jedné zemi skúpiti tolik jiných zemí?“ (Erben 156.) Nebo zas ta na zhoršení mince v Čechách žaloba, ježto zní jako dnešní stesk na agio: groš byl „najprvé dobrý zaražen za krále Václava druhého. Potom za Jana byl horší, avšak ještě dvanádcet jich za zlatý stálo, a za Karla opět byl horší, ale bieše slíbil toho polepšiti a zatiem umřel. Až teď za třetieho Václava krále opět jest daleko horší, že póldruhéhomezdcietma jde jich za zlatý, i jest proto všecko dráže, než dříve bylo“. (Vrťátko 91.) Tak dále o jiných důležitostech veřejných se rozpisuje a co zvláště význačné uvádíme, jak soudí o židech (žeť sú židé věžňové ciesaře římského), o jejich postavení v prostřed společnosti křesťanské, o lichvě i úrocích, drže se zde náhledu Tomáše Aquinského: „ti, ktož proto dadie dráže svú kupi, že rok dadie, než by dali za hotové, lichvuť berú; ktožť na úrok dávají penieze, lichvať jest.“ Dále jeho náhledy a rady stran protiv víry, jakož jsou čáry, kouzla, věstby, vědma; pak astrologické poznámky, při čemž stojí na straně rozumu podepřen jsa vírou, neboť přírodních věd proti nim ještě uváděti nemohl. Ujímá se lékařského učení proti žehnáním a napsáním, „která na jablce, na oplatce neb na listě, neb pro zuby, ješto na stěně škohrtají, leč na vuzi, zapověděni jsou kostelem“. (Erben 9.) I to naivní barbarství doby obráží se v jeho spisech; ku příkladu rozličné stupně trestů tělesných i trestů

smrti se svou rozmanitou qualifikací jsou mu myšlenkou tak běžnou, že z vykonatelův činí zvláštní stav, „stav popravčí“ a jej ve své spolkovědě přivádí v obdobu s kůrem andělským, jenžto sluje potestates. Vypisuje úkoly i zásluhy popravčí a co mají činit i nečinit, aby nezhřešili, mezi jiným na příklad: „I tuť by popravce hřešil, kdyby nad tiem tieže mstil, na kterýmž má lehčejie mstíti, a nad tiem lehčejie mstil, nad kýmž má mstíti tieže“ (Vrťátko 95) „. . . kdy čeho tieže mstí, než má z práva, aneb lehčejie; jako kdyby koho pro sprostný krádež popravce vzbil na kolo, aneb žháče neb morděře jen oběsil.“ (Erben 169.) To jest znamení doby nikoli vše Štítného myšlenka, — on kdekoli na něho dojde, vždy hledí státi na straně práva neb lidskosti a přirozený cit ušlechtilosti vždy prokmitá. Tak praví: „A věru! smrt komu učiniti, nechžť jest i vinen, ne pro právo úmyslem, ale pro něco jiného, ohyzdnaj' věc; ano i kat ohyzden, že věsí pro peníze, ač i vinného oběsí.“ Štítný v těchto věcech rozhoduje a hledí na vše spíše se stanoviska církevního; „avšak jsú některé věci, pro něž kostel z práva nepomáhá; ty vědie juristi lépe než já.“

Vůbec ve svých knihách jeví Štítný patrnou vždy tíhu k celku, prohlédá si všechny stavy, všechna zaměstnání, všechny instituce společenské a státní, všechny poměry od rodiny počínaje povinnostmi hospodáře i hospodyně, dětí, čeledi, až k veřejnosti. Líčí lad svého světa, buď jak zřízen jest, nebo kterak by se lidé měli přičiniti, aby byl, pokud se jich samých týče — Štítný totiž učí mravům čili moralisuje. Poučení o těchto člověku nejvyšších důležitostech jest mu první ba jedinou pohnútkou všeho spisování. I kdy napomíná nebo výhradně horlí, naznačuje zřetelně proti čemu horlí, že by to mělo býti jinaké, čímž poznáváme, kterak v skutku bylo za jeho doby. A tak ve spisech jeho složenť obraz věku toho, příspěvek vzácný k dějinám vzdělanosti, smýšlení a zřízení praotcův našich, tak že člověk je čta může si učiniti jasnou zajisté představu, jak to u nás vypadalo před půltisícletím. V ten směr vykořistěny nicméně spisy ty nejsou.

Z tohoto pozadí vyniká Štítný spisovatel v epochalní důležitosti své pro literaturu českou. Jako rozkošná oása zjevuje se nám náhle řada spisův jeho,*) jako lahodný vánek jeho jazyk. On počal užívati řeči národní v oboru jí dotud neotevřeném, on počíná česky filosofovati, on zahajuje filosofickou literaturu naši. To jest význam Štítného pro nás. A posud můžeme z něho kořistit. Pro celou řadu vědeckých pojmů a terminů podává nám názvy z hloubi českého jazyka čerpané, praslova nádherná; pak potřebné obraty, frase, zvláštnosti, které rovněž tak příhodné jako pěkné jsou. A tak si připravuje sloh svůj, zvláštní, původní. V krátkých větách plyne proud řeči, úsečně a hluboce, jindy hojněji se rozlévajíc po svých březích, ale vždy půvabně, vždy zůstávaje jarý, čistý a samorostlý. Sem tam bleskne řízný vtip, jadrné přísloví, význačný příběh obratně do hovoru vpletený neb stručný popis v lepé plastické názornosti. Mluva Štítného protkána šťastnými obrazy, antithesami, příslovími, figurami, prohřáta vroucným citem jeho, povznášena jeho radostným nadšením a mimo to postupujíc jistým rhytmickým spádem má ovšem ráz básnický, což tě zajisté nemálo přispělo k rozšíření spisův Štítného. Proto také Wenzig mnohé z nich do

---

*) Spisové Štítného, kteří se nám v deseti různých rukopisech (v Praze, v Budišíně, v Paříži) zachovali, jsou dvojího druhu; jedni obsahují pouhá zpracování z latinského, druhé oddělení však jsou spisy původní. Nejhlavnější tiskem vydané a zde citované sbírky jsou:

1. O obecných věcech křesťanských knihy šestery. První zpracování z roku 1374; jubilejní vydání university Pražské, způsobené od K. J. Erbena.

2. Knihy naučení křesťanského, pozdější zpracování předešlého, vydány sborem Matice české od A. J. Vrťátka.

3. Řeči besednie, zpracování první z r. 1375—1380; ve filosofickém ohledu nejdůležitější, celkovitě posud nevydány, však část v Jungmannově „Výboru literatury české“ pod názvem: „Řeči nábožné“; mimo to zdělán o nich „Rozbor filosofie T. Štítného“ od Hanuše. Podrobnější zprávu o spisech všech i rukopisech viz v předmluvě Erbenově, v „Rozboru filosofie Štítného“ od Hanuše a v Rukověti Jirečkově.

němčiny překládaje zrovna verše užil. Pročítání spisův těch působí na novočeskou, od samozvaných diktatorův utýranou mysl zrovna jako v létě lázeň, osvěžujíc ji, zbavujíc úzkosti a pout, dodávajíc dechu a odvahy. Člověk se diví nejen leposti Štítného jazyka, nýbrž i jeho svobodě vůči nynějším sporům stran správnosti, an setkává se tam s mnohým obratem, jejž ten či onen tribunalek, přihledneme-li hloub, jen podle obdoby s latinou nebo v pouhé protivě s němčinou zatratil. A tak se konečně dostavuje výslední dojem: nynějšímu čtenáři bude způsob Štítného připadati podivným, nemoderním, dalekým, avšak nikoli nejapným, jakž děje se při mnohých jiných spisech mnohem pozdějších, zejmena též při rýmovačkách a prosaistech doby střední. Štítný sice váží z hotové filosofie svého věku, ale poněvadž dobře strávil to, co Čechům podávati chtěl, musil přidati nové formy, mluviti svým způsobem, tedy zase vážiti ze svého nitra. Zdeť jeho původnost položena, zdeť on řekl něco svého, a jakkoli dalekým zdá se nám sem tam jeho názor i způsob, v tom uměleckém zřeteli jest nám blízký a dojímá se nás jako jiná starší novější díla umělecká. Zkrátka Štítný jest spisovatelská individualita a předčí i básníky své doby, kteří podle běžných patron verše tepali. Jeho jazyk jako ušlechtilé čisté víno má onen poutavý přídech pravdy a bezprostřednosti, jemuž Francouzi bouquet a Němci Blume říkají. I zříme ve Štítném vrcholný vývoj prosy staročeské; Hus už počíná prosu středodobou, jež dostoupila vrcholu v Komenském. A z jiných ještě důvodů namítá se zde porovnati Štítného s oněmi dvěma velmistry českého jazyka, mnoho zajímavých styků i rozdílů vysvitne při bližším příhledu na trojici jich. Reformator a paedagog stali se známějšími než tichý kontemplativní mudrc. Hus vynikl nad něho svou činností zaměřenou na pronikavé změny ve skutečném světě, Hus jest vášnivější, vzletnější, rekovštější, horlivost jeho má ráz ještě více náboženský, ale i nedočkavější, důtklivější, neustupnější: i dějinný výsledek při něm jest nejznamenitější. Komenský zas má s Husem mnoho podobného, zejmena co se týče náboženskosti:

Z tohoto pozadí vyniká Štítný spisovatel v epochalní důležitosti své pro literaturu českou. Jako rozkošná oása zjevuje se nám náhle řada spisův jeho,*) jako lahodný vánek jeho jazyk. On počal užívati řeči národní v oboru jí dotud neotevřeném, on počíná česky filosofovati, on zahajuje filosofickou literaturu naši. To jest význam Štítného pro nás. A posud můžeme z něho kořistit. Pro celou řadu vědeckých pojmů a terminů podává nám názvy z hloubi českého jazyka čerpané, praslova nádherná; pak potřebné obraty, frase, zvláštnosti, které rovněž tak příhodné jako pěkné jsou. A tak si připravuje sloh svůj, zvláštní, původní. V krátkých větách plyne proud řeči, úsečně a hluboce, jindy hojněji se rozlévajíc po svých březích, ale vždy půvabně, vždy zůstávaje jarý, čistý a samorostlý. Sem tam bleskne řízný vtip, jadrné přísloví, význačný příběh obratně do hovoru vpletený neb stručný popis v lepé plastické názornosti. Mluva Štítného protkána šťastnými obrazy, antithesami, příslovími, figurami, prohřáta vroucným citem jeho, povznášena jeho radostným nadšením a mimo to postupujíc jistým rhytmickým spádem má ovšem ráz básnický, cožtě zajisté nemálo přispělo k rozšíření spisův Štítného. Proto také Wenzig mnohé z nich do

---

*) Spisové Štítného, kteří se nám v deseti různých rukopisech (v Praze, v Budišíně, v Paříži) zachovali, jsou dvojího druhu; jedni obsahují pouhá zpracování z latinského, druhé oddělení však jsou spisy původní. Nejhlavnější tiskem vydané a zde citované sbírky jsou:

1. O obecných věcech křesťanských knihy šestery. První zpracování z roku 1374; jubilejní vydání university Pražské, způsobené od K. J. Erbena.

2. Knihy naučení křesťanského, pozdější zpracování předešlého, vydány sborem Matice české od A. J. Vrťátka.

3. Řeči besednie, zpracování první z r. 1375—1380; ve filosofickém ohledu nejdůležitější, celkovitě posud nevydány, však část v Jungmannově „Výboru literatury české“ pod názvem: „Řeči nábožné“; mimo to zdělán o nich „Rozbor filosofie T. Štítného“ od Hanuše. Podrobnější zprávu o spisech všech i rukopisech viz v předmluvě Erbenově, v „Rozboru filosofie Štítného“ od Hanuše a v Rukověti Jirečkově.

němčiny překládaje zrovna verše užil. Pročítání spisův těch působí na novočeskou, od samozvaných diktatorův utýranou mysl zrovna jako v létě lázeň, osvěžujíc ji, zbavujíc úzkosti a pout, dodávajíc dechu a odvahy. Člověk se diví nejen leposti Štítného jazyka, nýbrž i jeho svobodě vůči nynějším sporům stran správnosti, an setkává se tam s mnohým obratem, jejž ten či onen tribunalek, přihledneme-li hloub, jen podle obdoby s latinou nebo v pouhé protivě s němčinou zatratil. A tak se konečně dostavuje výslední dojem: nynějšímu čtenáři bude způsob Štítného připadati podivným, nemoderním, dalekým, avšak nikoli nejapným, jakž děje se při mnohých jiných spisech mnohem pozdějších, zejmena též při rýmovačkách a prosaistech doby střední. Štítný sice váží z hotové filosofie svého věku, ale poněvadž dobře strávil to, co Čechům podávati chtěl, musil přidati nové formy, mluviti svým způsobem, tedy zase vážiti ze svého nitra. Zdeť jeho původnost položena, zdeť on řekl něco svého, a jakkoli dalekým zdá se nám sem tam jeho názor i způsob, v tom uměleckém zřeteli jest nám blízký a dojímá se nás jako jiná starší novější díla umělecká. Zkrátka Štítný jest spisovatelská individualita a předčí i básníky své doby, kteří podle běžných patron verše tepali. Jeho jazyk jako ušlechtilé čisté víno má onen poutavý přídech pravdy a bezprostřednosti, jemuž Francouzi bouquet a Němci Blume říkají. I zříme ve Štítném vrcholný vývoj prosy staročeské; Hus už počíná prosu středodobou, jež dostoupila vrcholu v Komenském. A z jiných ještě důvodů namítá se zde porovnati Štítného s oněmi dvěma velmistry českého jazyka, mnoho zajímavých styků i rozdílů vysvitne při bližším příhledu na trojici jich. Reformator a paedagog stali se známějšími než tichý kontemplativní mudrc. Hus vynikl nad něho svou činností zaměřenou na pronikavé změny ve skutečném světě, Hus jest vášnivější, vzletnější, rekovštější, horlivost jeho má ráz ještě více náboženský, ale i nedočkavější, důtklivější, neustupnější: i dějinný výsledek při něm jest nejznamenitější. Komenský zas má s Husem mnoho podobného, zejmena co se týče náboženskosti:

jako tento uvádí dobu českého vzepnutí dávaje se sám v oběť první srážce její s mocnostmi stávajícími, tak Komenský stojí na žalostném zakončení českého života, při děsné katastrofě téže doby, vtělená to elegie českého národa nad vlastním hrobem. Hus karatel, Komenský učitel, Štítný myslitel — oni dva znamenitější v intensivní činnosti jednostranné, ale Štítný všestranný, vzácný, světštější, socialně ukojený, klidný, zkrátka obraz harmonický, vyrovnaný. Jeho postava nevynořuje se tak lesknavě z vln doby, ale je význačná pro tehdejší poměry universitní středoevropské a spolu kulturní poměry české. On ukazuje směr, jakým by se byl duševní život v Praze vyvinoval dále, kdyby reformace nebyla přišla. On jest ukázka horlivosti oné, která od náboženství pokračuje k filosofii v protivě k oné zanícenosti, tehdy vítězící, která ještě více do náboženského odboru se zahloubává a českého ducha v dráhu absolutního bohosloví na několik století vehnala. A proto k oněm dvěma jmenům, která v dějinách českých a v dějinách vzdělanosti tak vynikla, budeme my Čechové připojovati jméno Štítného. Pozoru hoden je též poměr, ve kterém stáli k universitě pražské. Komenský stojí úplně mimo a není v žádném styku s ní; Hus býval sám rektorem a stal se zrovna na kolbišti tom nejosudnějším pro další život její, kdežto Štítný byl nejen jedním z prvních a nejlepších žákův, ale zůstal vždy vděčným chovancem jejím. Bojuje sice s latiníky, ale nepřenáší opposici svou s osob na ústav. Jak as vypínali se zapsaní učení odborníci nad ubohého spisovatele, učence soukromého, jak mu ducha, vědu, právo k učení a ku psaní upírali! Nicméně Štítný vždy v úctě chová autoritu „školy pražské". A tak když tato „škola pražská" roku 1848 slavila ročnici svého pětistyletého trvání, nemohla z oné doby svého založení a svého mládí, z celého 14. století nic jiného vybrati — takovým suchopárem bylo tehdy pole latiníkův — nežli spisy Štítného, aby vydávajíc jeden z nich veřejnosti podala důkaz o literarní činnosti pradávných učňův svých a spolu oslavila památku učeného panoše, jenž skromně ale mocně přispěl hřivnou svou ku vzdělání lidu.

Poukázali jsme krátko na Štítného co na pramen pro dějiny vzdělanosti a na jeho důležitost pro literaturu naši; hlavní však nám úkol zbývá v úvahu vzíti tresť jeho spisů a myšlenek v ní složených.

Štítný jest filosof; hledíť na základě všeho, co zvěděl, zbudovati si úplný obraz o světě a přiměřené důstojné vědomí o životě člověčím. Jako v každém jiném duševním snažení se děje, přijímá i Štítný všechny výsledky posavadní z půdy samé, na které vyrostl. Obsah jeho filosofie jest křesťanský názor světa — známe jej všichni — názor, na němžto zbudováno jest zřízení lidské společnosti v Evropě, v Americe a v Australii, a na němž převalná většina jednotlivců v této části lidstva posud trvá. Kde setkáme se s jakýms odpíráním, shledáme po bedlivější úvaze, že pochodívá z pouhého nedorozumění aneb že se týká věcí méně podstatných, které se měniti mohou. Ale Štítný chtěl i rozumem vlastním účastniti se v pochopování světa; víra mu sice onen obsah podala, on jal se rozjímati o něm. On chtěl mysliti, aby tím pevněji světlu se oddal. Toť mu bylo mílo a pochótno. Víra mu stojí sice na prvním místě, ale on ji chce sjednati s rozumem. Toť jest vůbec ráz filosofie v době jeho, totě ráz filosofie scholastické. Průpověď „služka bohovědy" musíme vzíti ve smysle závažném, ušlechtilém; nejsvětějšímu, totiž pravdám zjeveným měla býti filosofie služkou a činiti je světlejšími pro hloubavý rozum. Stojí-li to první pevně, jest úloha služky znamenitá, velebná. Tak do opravdy věc bere i Štítný, má víru pravou, vroucnou a upřímnou, víru, která hory přenáší a chrámy staví. V něm není nic, co na výběžcích pouhého věření se hanívá. Není to pobožnůstkářství, ani modlivost, ani pokrytství, ani fanatismus, co jeho víru vyznačuje, nýbrž ono jádro ve všech náboženstvích i filosofiích společné, jen že jinak a jinak, chatrněji či úplněji se vyslovující: Tužba po Vyšším a přesvědčenost o jeho jsoucnosti, jakož i nepodmíněná hodnota mravnosti. Co se týče pak výrazův zevnějších, musíme Štítného měřiti jeho dobou, nechceme-li mu křivdit. Mysleme

si nějakého člověka, který hoří pro vlasť; myšlenka vlasti celou bytost jeho proňala, v ní on žije a tyje. Druhého zas projímá myšlenka vědy, třetího myšlenka umění. Ten blouzní o přírodě, onen o celku kosmickém, jiný shledává v dobrodějství cíl svého snažení, vojáka ideal je udatnost a čest. Všechny tyto a jiné jednotlivé vznešené ideje mysleme si nyní shrnuty v jedno: lásku k vlasti, ku kráse, k vědám, lidumilství, dobrotu, sílu, statečnost . . . všechno to leží v onom nejvyšším ideale Boha. Štítný sám praví k dítkám: „A tak diete-li: Dobrý jest buoh, aneb mocný neb múdrý: pravda jest. žej' tak, podlé obyčeje našie řeči, ale nenie tak v sobě v své plné pravdě.“ Štítnému Bůh je víc; on nechce aby se dělilo, na jedné straně Bůh, na druhé dobrota, již Bůh jest dobrý, jakoby tato dobrota něco bylo mimo Boha, nýbrž: ta dobrota jest Bůh, moudrost, krása, pravda — totě Bůh. Tak cokoli člověk si může mysliti největšího, to přímo Bohem učiněno jest, idealem všech idealův. Totě myšlenka Štítného o Bohu, a ji vzal z filosofie scholastické.

Tu musíme odbočiti ještě dál, sáhnouti do starší minulosti, tam kdy na ssutinách starověku počínal středověk. Vzdělanost onoho světodějnými událostmi jakoby smetena byla s povrchu země, ale pod popelem zůstala jiskra přece. Středověk mimo křesťanství, jež jej vyznačuje, přijal od starověku také klíče vzdělanosti, a když hlučné vlnění trochu se utišilo, počal se sbírati a kolem sebe rozhlížeti. Pud filosofický se zase probudil. Na školách klášterních od samého založení jich ukazuje se snaha osvojiti si a rozšířiti vzdělanost ze starověku podanou. Školy tyto byly vůbec jediným místem, kde se vzdělání pěstovalo, kde se lidé onomu tehdy tak vzácnému umění naučiti mohli, čísti a psáti. Nebylo škol jiných, a jen z nich lidé vzdělaní oproti zástupům všeho učení postrádajícím vycházeli. Odtud též pochodí jméno studujících, učitelův i učňův, kteří na klášterních školách bývali: scholastici, totiž lidé ve školách vycvičení. Nesmíme si slovo scholasticus překládati a v obdobu sváděti se slovem školník nebo školák — podobná slova mají nyní

vesměs příhanu jakous na sobě — nýbrž představiti si význam jeho přímo slovem učenec neb vzdělanec, člověk studovaný.

Lid, zástupové nevzdělaní, věřili neptajíce se na nic dále, řekněme, věřili slepě; vzdělanci či scholastikové chtěli věřiti vidomě a proto učinili víru i články její předmětem svého přemýšlení, filosofovali. Jméno jejich původně tak prosté nabývalo znenáhla obtěžkaného významu a přídavek „scholastický“ se rozšířil konečně na celou filosofii středověku, která měla za účel učiniti články víry pochopitelnými rozumu, ukázati souhlas mezi zjevením a zpytováním, mezi vírou a vědou; ba nejen to, nýbrž i uvésti řád a soustavu, hlubší souvislost mezi jednotlivé částky náboženského oboru. Při úloze této dosáhla scholastika znamenité bystroty v úkonech myslicích; teď se ovšem jejich jemné distinkce v posměch uvádějí, s jakým právem, ukáže jen jedna okolnost: John Stuart Mill při své veleznámé Soustavě deduktivní a induktivní logiky uvádí za heslo dva výroky na chválu scholastiky, jeden francouzský a druhý anglický, právě co se týče jemnosti, určitosti pojmův i zásluh o logiku, mravouku i metafysiku. Přese všechnu vysokost moderního vědění scholastika nestranně oceněna posud není.

Články víry rozumem objasňovati jest i veskrz záměr Štítného, on jest filosof scholastický. Žil pak v době, když už čelní učitelé scholastiky řekli co jim říci bylo, v době, kdy její velké soustavy naučné byly dokonány a před ním co zralé plody se rozstíraly, zejmena soustava Tomáše Aquinského, jenž vedle sv. Augustina pro Štítného byl největší autoritou. Tím jest postavení jeho blíže určeno; náležel do scholastiky, blíže, byl Thomista, tudíž přívrženecem onoho směru scholastiky, který v nejlepší době její byl vládnoucím, a spolu s druhým protivníčím směrem též na universitu pražskou se dostal. První směr učil, že všeobecné pojmy čili universalia mají svou samostatnou jsoucnost, čili že jsou věcné, realia, že jsou věci, res. Případ shora uvedený, kterak si představoval Štítný všeobecný pojem dobroty zvěčněný

v bytosti Boží, může sloužiti za příklad, kterak se dálo s jinými pojmy, jež před jednotlivými předměty anebo dle jiného vzorce ve předmětech jednotlivých svou věcnou jsoucnost měly. Styk s učením Platonovým jest na jevě; totě smysl Platonovy ideje, u něho též přímo dobrota byla Bohem, aspoň světostrůjcem, a jen ideje jsou, totiž mají pravou jsoucnost. Vše ostatní má jsoucnost jen potud, pokud se v ideách účastní.

Proti realismu stálo učení druhé tvrdící, že všeobecné pojmy nemají věcné jsoucnosti, nybrž že jsou pouhá jména, nomina, čili universalia nejsou realia, nýbrž nominalia. Na Vysokých školách v Praze vedl se spor mezi oběma stranami, ač založení jich vpadlo v dobu, kdy realismus upadati počínal a nominalismus obnoven po dlouhém potlačení svou hlavu zdvihal. Učené hádky vedené oběma tábory netýkají se ničeho tak podstatného, aby to náš náhled o Štítném změniti mohlo. Církev se stavěla k oběma náhledům přátelsky nebo nepřátelsky podle toho, jaké důsledky z nich vyvozovány jsou o hlavních větách víry. Když realismus počal se pouštěti daleko, postavila se církev proti němu — neboť výběžky jeho voněly všebožstvím — a rovněž tak proti nominalismu, pokud z něho někteří dovozovali, že dogma o trojici vede vlastně ku trojbožství. Hlavní spisovatelé, ze kterých Štítný své vědomosti čerpal, byli realisté a takž realismus scholastický i v jeho spisech se zračí.

Pevná půda pod nohama dodávala Štítnému nejen jistoty, nýbrž i klidnosti, ba střízlivého tonu ve všech rozhovorech; i kdy jest unešen velebou neb krásou, vždy výraz mysli jeho třímá míru svou, jež nevylučuje nadšenost, nýbrž ji krásnou činí. On nebouří ani nezuří, nýbrž povzbuzuje a poučuje. S jedné strany tedy je filosoficky chladnější než reformatorské hlavy pozdější, s druhé strany nepokročil v otázkách církevních tak daleko v odporu jako ony. Se stranami na Malé straně a na Hradčanech žil v míru, vyslovil se určitě proti obrazoborským návalům Matěje z Janova, proti rozmáhajícímu se vykladačství a mudrlantství u věcech eucharistie, a vše co psal a mínil, ostavoval soudu obce křesťanské

a školy pražské. Celek jeho filosofie není jiný než jaký se v obsahu scholastiky hotov ukazuje: vytříbený, ucelený, zušlechtěný názor křesťanský — avšak nejen za příčinou formy, jakou jej Štítný podává, nýbrž i proto, že v některých kusích samostatně si počíná a výsledky sobě dodané dále vzdělává, vyznačuje se před vrstevníky svými a zaslouží si své místo v dějinách filosofie.

Co hlavní rys, který jej vyznačuje, uvádíme především způsob, jak si přizpůsobuje poměr mezi vírou a rozumem. Počíná oslavou myšlení; vždy prý mu bývalo „mílo a pochótno“ rozjímati o věcech víry, totiž při nich i rozumu svého užívati. „Chutnoť jest o tom přemietati a kratochvilno.“ Ku blaženosti dostačí sice prostá víra, ale rozum má k ní přibírán býti. Kde se tak nečiní, „zplanívají křesťané“. Rozum co rozum byl by sice schopen sám o sobě Boha poznati. „I navráci se k dřevní řeči: ež mohlby rozomem člověk poznati, ež Buoh jest, a ež jest výbornějším činem, než co jiného —“, avšak zejmena rozum lidský jest příliš oslaben. „Neb u přirození našem již porušeném tak zemdlel jest našeho rozumu zrak, ež snáze by sova svým mdlým okem spatřila a sezřela kruh slunečný ve blsku jeho, než my rozumem svým blesk nebeské jasnosti.“ (Jungmann 647.) Proto víra jest mu pomocí, jakýs předjem, neboť „což zde věříme, to tam jistě uzříme“. Důsledně, že by mezi nimi zásadná protiva byla, nepřipouští, obsah obou jeden jest. Zatracování rozumu, jakovéž pozdějšími reformatory některými stávalo se, bylo by mu ohavou tak jako zavržení víry druhou výstřední stranou. Poněvadž Štítný rozumu k víře se dovolává, poněvadž vyznává, že rozum ze sebe největší záhady rozřešiti by mohl, náleží tudíž k rationalistům. Žádá od křesťana, aby rozumem svým skoumal obsah víry a jej pokud možná na základě hlubšího vzhledu za pravdivý a skutečný pojal. Ale spokojen budiž, podaří-li se mu, prozatím jen v některých kusích, v hlavních to článcích víry, domoci se onoho žádoucného světla rozumového. V nich může míti záruku, že i ostatní kusové neodpírají rozumu, ba budiž pře-

svědčen, že rozum pokročilý pozná podle důvodův a příčin i to, co posud snad zdá se příliš tajemným neb nesrovnalým. Při té příležitosti podává Štítný vhodný rozbor všech tří pojmův: věděti, věřiti, míniti. Výsledek shrnuje pak v krátkou větu: Mínění hledá pravdu, víra třímá ji, věda zírá ji. Proto schvaluje i disputace magistrův a dokládá opětně, že „viděti rozumem pravdu jest pochótnost kakás a útěcha". (Vrťátko 173.) Dále vykládá a dokazuje, že „víra naše ku pravdě jest podobna", že nás co pravda obchází. Každá víra má tu vlastnost po jistou míru, jest mnoho věr podobných ku pravdě, avšak „víra naše jest mezi všemi vírami nejpodobnější", ještо rozumu nejvíce přiměřena jest. Objasňuje pak podstatu víry poukázav ku případům všedním, kde člověk také věřívá, aniž by si byl to zvláště uvědomil. Diví se, „že se některým nechce věřiti tomu, čehož smyslem svým nemohú dojíti. Avšak každý, chtěj neb nechtěj, vždy něčemu věřiti musí v každém učení, coj' ho na světě, neb v řemesle kterémžkoli, prvé než toho móž rozumem dosieci. A zdali vie kto, kej jeho otec než věrú? Zdeť musíme věrú jíti, ne jasným, plným poznáním. A já bych kamene nepoznal nebo jablka, bych nevěřil, že je pod takovú postavú kámen a pod takovú jablko. A tak i o všem jiném." Ba kdyby kdo nevěřil ničemu, ani by se nemohl mluviti naučit, a musí-liž každý tolik věřiti, proč by prý nevěřil, čemu víra křesťanská učí, „ana ničehož neučí zlého, jen vše dobré a pořádné, a vše zlé hyzdí". I vyvolává Štítný zde proslulé heslo pravé scholastiky svým způsobem: „Neuvěříte-li, neurozumiete." Mnohý míní rozuměti něčemu, ač nerozumí; „protož nic tak silně nemá držeti jako to, co nám Bohem ustanoveno věřiti... a tohoť nenie mnoho"... „I čichové mohli by někdy zklamáni býti, jakož se přiházie těm, kteříž smysl potracují"... „A pak z toho, co je obci popsáno věřiti, opět rozumnější mohú porozuměti viece něčemu", tak že v poznání rozumovém postup jest a mnoho, co jsme dříve jen věřili, pak teprve shlédneme v důvodech jeho.

Cit úcty, jejž Štítný přináší víře v ústrety, prýští mu z přesvědčení, že obsah její sám sebou už tak vznešený

a rozumu přiměřený jest. Kdo víru křesťanskou má, kdo se jí dokonale zmocnil, znamenati bude svým vlastním rozumem a pozná, má-li jen dosti důvtipu, že v této víře všechno jest velice pravdě podobné, ba shledá dobrým býti, že v životě vezdejším něco skryto zůstává rozumu. Vždy však vrací se Štítný k náhledu jej vyznačujícímu, rozumový vzhled velebí za cíl nejvýše žádoucí a připojuje k němu největší slasť. Nejen vědět, že něco dobré jest, nýbrž rozumem zírat, proč takové jest; odtudže temení oblaha srdce. S tohoto stanoviska vyjadřuje se Štítný svobodomyslně o mnohých palčivých otázkách tak zvaných a liší se velmi znatně od současných kazatelův i pozdějších horlivců právě tímto filosofickým rysem. Svrchovaný úkon rozumu, jejž Štítný bez obalu uznává, toto přímé ukazování k výrokům rozumu vztahem k obsahu víry, čímžto rozum vlastně za nejvyšší instanci prohlašuje a jemu co do možnosti (in potentia) úplné poznání přisuzuje, toto klidné ukazování na věčné výsady rozumu, střízlivé i nadšené myšlenky, toť jest, co osvědčuje vyšší filosofické povolání Štítného proti pokusům čistě náboženským či vlastně konfessionalním proslulejších jeho vrstevníků v Čechách. Způsob, jímžto si Štítný uklízení rozporu mezi věděním a věřením představoval, jest ve spisech jeho šíře vyložen a připomíná nápadně na mnohé podobné později vyslovené pokusy v témže úkole. Ze stejných návěstí správné myšlení vodívá ku podobným výsledkům, a proto Štítný v průběhu svého přemyšlování přichází na věty, které nás správností svou překvapují a příští náhledy věstí.

Pohnútka, východisko i stálé tajemství spisovatelské činnosti Štítného jest poučení, a sice o věcech člověku nejpotřebnějších; jeho pole jest ethika či praktická filosofie. Ale ne že by zde vyšetřoval theoreticky složité záhady, on pobádá k dobru ukazuje je, vzdělává a vznecuje. Jeho dílo jest ustavičné kázání — jako Sokrates chtěl navádět lidi ku poznání a tím k dobrému konání, tak Štítný počínaje u dětí svých; jimi a na nich sám se učil. Otázkami dětí pobádán byl ke svým spisům, svým odpovědem: „O dietky! k vyso-

kým řečem vzbúziete mě. Milost mě nutí: ten zná, která, ježtoj dal ji; mlčetiť nechci.“ Moralistický ton však jen jedna stránka; v průběhu kázání svých přichází, jakž přirozeno, na věci nejrůznější, vyslovuje se o poměrech všemožných — odtud jeho význam pro vypsání doby — i zahloubává se v otázky filosofické. Dějeť se při každém pravém kazateli jedno i druhé. Rozjímaje na příklad o trojici a jednotě v Bohu dospívá Štítný zcela důsledně ku poznání, že i při skutečných předmětech naší smyslné zkušenosti tentýž spor se vyskytá, ješto každá věc přece jednotou a mnohostí jest. Jenže mudrc náš tohoto ve zkušenosti daného sporu — ne odkliditi jej chtěje — užívá právě k tomu, aby onen spor trojice a jednoty schůdným učinil, počínaje takto: „Hrubýť chci najprv příklad dáti, ež ve všem zřejmém jest sled někaký trojice v bohu i jednoty; ale sled uzřic, ještěj' daleko od poznánie toho, čí jest sled. Uzříš sled, ež jest tu zajiec, ale neznalliby zajiece dříve, po sledu by nepoznal. Aj uzříš kteréžkoli tělo, kámen, dřevo, slunce, měsiec i cožkoli, toť bude jedno v sobě; a v té jednotě jest trojice, tlustost té věci, dlúhost a širokost. Ale podobnějiť sem ukázal trojice svaté sled, jakož sem mluvil o tom do té doby. I tiežete již o jednotě božie, ež věříte, ež buoh jest jeden. Rozum, hna sě vtipně k tomu, uzří to, ež buoh jest jeden stvořitel všeho i pósobce, ježto nemá počátku ani skonánie...“ (Jungmann 666.) „Ale ež rozličně móž něco slúti jedno, znamenajte, kakť jeden stvořitel buoh jeden slove. Někdyť něco slove jedno pro shromážděnie; a tak dieme stádo jedno, ano bude dobytka mnoho. Někdy spojením něco slove jedno, jako tělo jest spojené ze mnoho údóv. Někdy dieme něčemu jedno, by bylo pro svornost a pro sjednánie neb pro podobnost; jakož dieme, všechť jest hlas jeden, ano i on, i on, i on hlas svój vypustil. Ale to vše nic pravě nenie jedno. Ne takť jest jeden stvořitel všeho: i v té jednotě vyběhl jest nad to nade vše, což jest jedno. Ano duch andělský kterýžkoli, neb kterážkoli člověčie duše pravějie jest jedno, než shromážděním neb spojením, neb svorností neb podobností: ale jedno jest v bytství svého jednostajného přirozenie,

ež nemóž to jedno v strany býti rozděleno, neb stran nenie v hromadu spojenie. A však nad andělský duch jeden, nad tu jednotu, ježto duše jest jedna, viece buoh a pravějie jeden; neb vzdy týž, též a takéž jest bez proměny, ani jest té posošnosti, by mohla která jemu proměna přijíti a jinak jej učiniti...“ (Jungmann 667.) I pokračuje v dotvrzování oné nejsvrchovanější jednoty boží až přicházeje k důsledkům povážlivým neb cítě nedostatek svého výkladu náhle ustává a své vyšetřování zavírá těmi slovy: „Všakť mluvím jakž moha za to maje, ež sě nedělím úmyslem od cierkve svaté.“ Než na svém stále trvá, že v tom, co je právě jedno, není počtu. Proto kapitola 14. „Řečí besedních“ (Jungmann 665) jest nad míru význačna a zvláště pro Herbartovce zajímavá, kteří touž větu drží. A tak i jinde sráží se náhled jeho s větami scholastickými, s jeho vlastním realismem, od něhož se někdy uchyluje na pohled nedůsledným se stávaje. Ale právě tato nedůslednost je spíše svědkem jeho bystroty a samostatného myšlení. Pokládá, „ež mohl by rozomem člověk poznati, ež buoh jest, a ež jest výbornějším činem, než co jiného“. K tomu konci podniká svá rozjímání o účelnosti a kráse světa, při čemž zachoval nám celý obraz o krásném světě čili o kosmu, jak si jej tehdejší učenec a zejmena Štítný představoval, od nejzazšího, nehnutého plamenného nebe skrze ty všechny pohnuté křišťálové sfaery až k zubům, jimižto mol roucho střiže („Viztež, co sě zdá divnějšie: velicí-li zubové u slona, čili malí oni, ježto mol jimi rúcho střiže?“), vzhled přírody i zřízení společnosti lidské, jež má býti odleskem společnosti nebeské. A celkový ráz i poměr světa k rozumovému pojímání vyznačuje pak následujícím podobenstvím: „Svět tento jest jako obecné všem knieha kakés, ježto jsú psány boží rukú, t. mocí boží a múdrostí; a každé stvořenie obláštˇ jest jako slovce těch kněh, ježto jsú k ukázaní moci jeho a múdrosti. A jakož bývá, ež neučený, uzře knihy, vidí slovce psaná, ale nerozumie, co které mieni: takož člověk nemúdrý, ježto jen jde podlé obyčeje hlúpé zvěři, a mysli k bohu nepřiloží, vidí

v nynější postavu v zřejmém stvoření, ale coj proč, tomu nerozumie; ale duchovní člověk, ježto vše mož rozsúditi, v té sličnosti, ježtoj v stvoření zřejma, vnitř sezří, kak jest divná a veliká múdrost božie, ježtoj vše to tak ozdobně zpořiedila. Protož všemť jsú divni skutci boží: nemúdří divie sě jen vnější kráse a sličnosti stvořenie krásného, a tu k tomu milostí velnú; a ktoj' múdrý, skrze to, ježto vně vidí, hluboce obmyslí božskú múdrost; jakož v jeduěch týchž kniehách jeden chválí, že jsú pěkné, dobře připravené; druhý, ež jest v nich dobré písmo; třetí chválí vnitřný rozum, ježtoj v tom písmu..." (Jungmann 651.) V podrobnějším líčení tohoto „krásného světa" dochází znenáhla ku povinnosti, aby o kráse vůbec se rozpovídal. Ovšem podle náhledu přijatého jemu Bůh jest „všeho krásného najkrasšieho krása, a tak divná, ež k ní přirovnávajíc všelikú krásu, i krása by sě nezdála; neb nade všej' krásy múdrost jeho". A tak by byl mohl i ostatek přijmout a spokojiti se při mystické nauce, kteráž v drahocenném obsahu jevícím se shledává důvod záliby; ale jeho střízlivá a bádavá mysl ponouká ho, aby ku podmínkám záliby bedlivěji přihlédl. Pozoruje, rozebírá, porovnává jednotlivé případy a přichází ku příčinám, proč něco se líbí; rozvrhuje si je všechny ve čtyry hlavní skupení. „A jakožkoli mnohými a rozličnými činy jest krása a sličnost v stvoření dokonána: však zvláště záležie ve čtveře věci: jedno jest, když slušně bude na svém miestě; druhé, když slušné má své pohnutie; třetie, když má sobě slušnú formu neb tvárnost; čtvrté, když má slušnú barvu, aneb což buď takového, ježto v tom bývá libost čichóm, neb ježto bude tiem dobré něco; toť mienim, ješto latině qualitas slove, i neumiemť česky vyřieci toho..." (Jungmann 650.)

Ku každému z těchto čtyr zřetelův vrací se Štítný zvlášť a objasňuje jej hojnými doklady z krásného světa. Tak stran prvé, aby věc měla své slušné místo: „Toj' očité; měj kto nos velmi sličný, nebudeliť na svém místě, nebudeť slušeti." Dále připomíná, že musí věc míti složení pevné a zejmena aby věci protivné náležitě sjednány byly, totiž jedná o vy-

rovnání protiv. Zde mnohou později se objevující větu předjímá, nejpamátnější však jest v tom ohledu jeho výrok: „Aby strana jedna druhé nebořila, mají ty protivné sobě věci opět mezi sebú věc některú, ježtoby s oniem i s oniem v něčem podobnost jměla i přiezň, aby to protivné k sobě skrze toto bylo připojeno a v přiezni bylo, tiem jsa smířeno, ježto k onomu tiemto, a tiemto k onomu má podobnost. Takéž netolik trpno, ale i krásno bude to spojené v tak mnohých proměnách a v tak slušně zpořiezených." (Jungmann 656.) Má na mysli tedy výhradně zprostředkování, jímžto má smír proveden býti. Mají-li dva sporné živly býti pohromadě, postaviž se někdo třetí mezi ně, jenž by s každým členem měl něco společného. Vzorec tento jest ovšem zvlášť úrodný při líčení sporných věcí a rozetkán byl později častokráte v celé knihy. Kdo by v něm nepoznal všeobecný předpis, jak se rozvádí dissonance? Nejen aesthetická forma souhlasu, totiž aesthetický poměr jedné části k ostatním částem, na kterých všech jest něco protivného a něco stejného, jednota v rozmanitosti, nýbrž i vyrovnací závěr je zde naznačen, an rozeznává obě stadia, totiž harmonii prvotnou, lad v klidu a harmonii z protiv opět zjednanou, lad vychodící z ruchu, a konečně mluví o jednotě v tolika proměnách, které totiž zas jistým se spravují zákonem.

Podobně rozhojňuje druhé určení o slušném hnutí. „Čtvero hnutí jest, o němž mluvie jakož zvláště filosofi: jedno jest s miesta na miesto; druhé, ježto přibývá něčeho, když roste, neb ubývá, když hyne; třetie, když s radostí zvieře táhne sě k onomu neb k onomu; čtvrté, ježto v rozumu činí proměnu." (Jungmann 658.) Též při těchto čtyrech případech činí svá účeloslovná a aesthetická pozorování na přírodě i na zjevech duševních. „Dlúheť řeči o těch hnutiech mají filosofi." Konečně pak přivádí formu co třetí určení a spolu s ním i čtvrté, totiž qualitu: „Ta věc třetie jest forma slušná; a ta bude tiem slušnějšie, čím bude ta čtvrtá věc, ješto krásu dokonává, s oněmi slušnějšie dána formě. Ta věc slove qualitas latině. A to jest každému čichu ono jiná, a ono

jiná, to jest, ež bude oku libú barvu forma t. postava jmieti, uchu hlas pochotný, nosu vóni, ústóm také libé neb nelibé dal buoh ty pochotnosti, ježto jsú také qualitates; ale ne po těch slove krásné něco, ale chutné. Nos má také své, a tomu také řiekáme, ež krásně neb škaredě vonie. Dotknutie také má své qualitates; těmi také neslove něco krásné, ale bude libé neb nelibé dotčenie toho. A tak forma jest postava takáto neb takáto; ale qualitas jest cos, ježto když čemu přijde, učiní to, ež takovéto bude neb takovéto. Jako když bělost bude dána čemu, to bude bielé; pakli črvenost, tehdy črvené, a tak o jiných barvách, ježto oko súdí mezi nimi; a bude-li čemu dána pochotnost která, pochotné bude: leč k ústóm, leč k uchu, leč k nosu, leč k dotčení to přislušie; a pakli nepochotnost, tehdy nepochotné. Duchovné přirozenie takéť má své qualitates; a tak duše, nebo člověk skrze duši, má-li dobrotu dobrý bude, jmá-li šlechetnost, šlechetný, a tak i o jiném, ježto když má to duše, taková bude: jako když tato postava okrúhlá neb obdlúžná, tlustá neb rovná, bude biela od bělosti, črvena od črvenosti. Na to sem sě o tom vzmienil, věda, ež hrubí v rozumu nevědie, coj to; aby, ktož má hbitější rozum a čte v mých kniehách, rozuměl, coj to, ježto forma slove, a coj qualitas. Jednoť jest postava a jako obraz; a druhé, ježto učiní takový ten obraz neb tu postavu, ež bude biely neb črný, krásný neb škaredý, libú věcí neb nelibú; neb to dvé také krásu uvodí: postava, a ta věc, ež takovú učiní postavu." (Jungmann 663.)

Tu vidíme předně onen středověký realismus, jenž si č e r v e ň kladl jakožto věc o sobě, pojem zvěčňoval; zde to činí se ještě všeobecněji, an nejen qualita č e r v e ň, než qualita krásy se zvěčňuje. Štítný v prvních třech určeních docela methodicky střízlivě si vede; hledá totiž podmínky libého dojmu a nalezá je v určitých poměrech. Teprv při čtvrtém určení s dráhy odbočuje a prohlašuje qualitu za to, co věc činí krásnou, tím krásnější, čím více jí toho dáno. Jakož nás vyšetřování v prvních kusích mile dojímá, tak jest želeti, že nesetrváno při něm. Věru totě jsou úryvky a věty z aesthetiky formy a jakožto náhledy staročeského mudrce znamenité, velecenné. Jen čtvrté určení jest pochybené; ono obsahuje běžný náhled, jejž Štítný přijal z jiných spisů; protož i latinská tam terminologie! Kdyby tomu bylo skutečně tak, že qualita krásy činí věc krásnou, bylo všechno předchozí vysvětlování zhola zbytečné. Ale o tu nešťastnou qualitu běží — ona jest q u a l i t a s o c c u l t a — skrytá mocnost — pravé to mysterium. Tu tedy zabíhá Štítný v aesthetiku mystickou. Poněvadž se nevysvětluje, co qualitou si mysliti máme, není možná k ní připojiti nějaké vysvětlení něčeho složitějšího. „Krásnou jest věc, která má qualitu krásy" není žádným vysvětlením, nýbrž pouhou tautologií. Štítný sám cítí onu tautologii i neurčitost významu, proto řídí význam quality na smysly naše, na chuť, barvu, zvuk, na specifické energie čidel našich, — řekli bychom nyní. Přijímaje náhled svého věku změtil dobrý počátek svého vlastního vyšetřování, v němž přichází ku pravdě, že krása objektivně záleží v určitých poměrech, totiž, jak on věc vyjádřívá, „v pořádu a v slušnosti", „v pravém řádu", ve formě či „postavě" a jinými podobnými vzorci. Připojíme-li, že dále velmi případně liší od krásy, co jest pouze příjemno a užitečno, že sílu a velikost co podstatný živel dojmu vytýká a že zde vůbec prozrazuje se na něm vliv učení Aristotelova o formě, bude zjevno, že Štítný byl na pravé cestě k aesthetice vskutku vědecké, totiž od nejprostějších případův jasně počínající a methodou střízlivou postupující; některé z jejích vět jasně poznal, ba někdy i slovním zněním našim náhledům novověkým se přiblížil. Jest tedy Štítný zajisté jedním z předchůdců nynějšího směru vědeckého v aesthetice, směru, který učinil konec pouhému blabolení o kráse, prorok aesthetiky formové, vyrozumívaje f o r m o u ovšem něco jiného nežli zevnějšek s běžnou příhanou prázdnoty. Jestliže spisové Štítného historicky mají stálou váhu svou co literarní zjev i co studnice jazyka: v onom jediném okrese krásy jsou posud přímo naučné a filosoficky důležité, zvláště když povážíme, že náhledu formovému u nás posud se as tak rozumí, jako nauce Koperníkově

rozumívalo se od těch, kteří Galileiho odsoudili. Tu tedy mají Štítného náhledy vlastní nejen hodnotu historickou neb literarní, nýbrž posud naučný, vědecký význam. Že jich nevzdělal úplněji a v dokonanou soustavu aestheticky neprovedl, nemůže jemu vytýkáno býti; podařiloť se to vůbec teprv času nejnovějšímu.

Štítný je scholastik a kochá se v rozumování o božských věcech, noří se v pravdy nepochybné, aby jich podstatu více pronikl, a má to přímo za vrchol všeho oblažení. Ano jest nadšen, unešen a povznešen poznáváním pravdy až po takový stupeň, že se rozplývá, že blouzní. Tu se stýká s křesťanskou mystikou ve středověku. Mezi filosofií scholastickou a mystikou není zásadného sporu, a celý směr prvé důsledně prováděn ukazuje ku poslednímu cíli této, totiž ke splynutí jednotlivce s Bohem, nikoli ku změtění obou. O vzniku, postupu a stupních mystiky však byla mínění rozdílná. Mystický jest onen stav, kdy mysl pohřížena jest v pravdu nějakou od jiných nedosti poznanou, kdy její krásou, velebností a svatostí se roznítí a v neobyčejnou ekstatickou slasť se povznáší. Abychom jedním rázem naznačili jej srozumitelněji, uvádíme staré přirovnání jeho s modlitbou. Mystika křesťanská vrcholí ve zbožném vytržení, jsouc podobně jako modlitba obrácení mysli k Bohu. Myšlenka čili idea, do které se mystikova mysl hrouží, jest jeho mysterium, svaté tajemství, jest to něco tušeného, kuse poznaného, ale činívá se přece zdrojem poznatkův. Tenkráte mystika pouští se v obor nepřístojný, tu čelíme veskrz a neúprosně proti ní. Z vědy jest tedy mystika vyloučena, tam má blouznění příhanu do sebe, ale v básnictví se má s blouzněním jinak. Blouznění jest jedním z tajemství básníkových. Máť on své vznešené ideje, pravdy, které činí zdrojem pravd jiných, myšlenky kuse neb tušením poznané, z nichžto váží svou rozkoš a odvozuje poznatky. Je to poznávání citem, ba citové jsou dřív a z nich se vyroditi má vědění, soustava myšlenek. Kdo by se tedy středověkého mystika hrozil, zpomeň si na člověka vroucně se modlícího, neb na básníka zcela moderního,

který sám sebe líčí, jak blouzní o přírodě. Mystika jen mění názvy svých oblažujících tajů. V básnictví a rozhovorech laiků o látkách básnických stále se ukazuje v novém bujícím květu. Viz téhož blouznění celé haldy nahromaděny v knihovnách; v něm je tolik podobností s mystikou, že jen potřeba změniti jméno, a věci obě až k nerozeznání sobě se sblíží. Podobně se má s některou jinou ideou, na příklad se svobodou. Není-liž to blouznění in optima forma, co o ní čítáme? I to jest význačné, že přívrženci její jsou velice rozhořčeni, jakmile bychom j e j i c h ideu za mysterium pokládali. Jim samým je to samozřejmá pravda, v ě c n o s t n e j v y š š í. Je-li mystika středověká nám vzdálena, na mystice jiné, nám bližší, pochopíme ji. V mystice pak nezáležela temnota středověku, nýbrž v něčem jiném. Kdo poznal novověké zanícence přírody, svobody a jiných tajů, bude zcela jinak hleděti na bohovznícenost Štítného. Jako dnes mnozí vše co píšou, píšou pode svitem Přírody, druzí pode svitem Svobody, tak Štítný všechen Bohem protklý jest. A s toho stanoviska jedině správně čísti budeme jeho knihy. Vždyť ještě do nedávna blouznivost byla přesvědčením několika nejčelnějších filosofů německých. Můžeme v celku přisvědčiti, kterak duševěda mystikův ve středověku rozeznávala poznávání: 1. Že poznáváme smyslem; vidíme, že kámen k zemi padá, slunce se točí kolem země atd. Totě tedy bezprostředný n á z o r čili vnímání věcí smyslných, intuice tělesná, nižší. 2. Přemýšlením na základě názoru prováděným, kterým se dopídíme věcí nových, a pak ale snad je můžeme ve skutečnosti své shlédnouti nebo názor opraviti, ku příkladu z e m ě s e t o č í, z e m ě p a d á k u k a m e n u atd.... Jen těmito dvěma způsoby vzniká v ě d ě n í, patrno tedy po kouscích. Jest však třetí způsob: 3. I n t e l l e k t u a l n í n á z o r, jenž podává vše najednou prostředkem vyššího světla jakéhos, jen okem duševním hned všechno vidí, co a jak zřízeno jest, a nemusí zpytovati; tento způsob je nejpohodlnější, poněvadž bez namáhání a všechno vyzvídá. A hle S c h e l l i n g jej uvedl zas — jest to i n t u i c e duchová, vyšší — do samé vědy a v mno-

hém koutě jejím trvá intuice až podnes. Štítný je sice mystik, ale mystika u něho bere na se jiný ráz než u mystikův německých, na příklad u proslulého mistra Eckharta. Pomysly mystikův německých Štítný sotva znal; tyť hlavně kázáním a společnostmi více méně tajemnými se rozšiřovaly, knihy pak jejich, kterým Štítný německy dobře znaje rozuměti mohl, byly příliš vzácné. Než kdyby je byl i poznal, přese všechnu hloubku i krásu mystiky německé, byl by Štítný asi se stranil jí; neboť smělé věty nejen pro svou paradoxnost by se mu byly příčily, nýbrž svým pantheismem zdály zrovna rouháním. Mimo to Štítný sám odhaluje všechny své prameny, církevní otce a mystiky latinsky píšící. Rozeznávají-li mystiku dle národností, zejmena mystiku romanskou a německou, je Štítný nejčistším zástupcem mystiky slovanské, či úže mystiky české před Husem. Bohatou by to dalo látku, kdybychom ještě naše mystiky pohusovské, a docela, aby celek vyznačen byl, i pozdější mystiky polské a ruské do úvahy vzali. Výhradně však Štítný zajímal by mezi nimi místo čelné; on nepřestává býti duchem filosofickým, i v enthusiasmu míře podrobeným, přesnému myšlení nakloněným. S mystikou romanskou setrvává on při „stupních očisty a osvěty", mystika v nejvyšším stupni se v něm nedokonává. On spokojuje se s povznešením k Bohu, ale účasten jest vroucnosti mystiky německé. Nábožný, zdánlivě naivní a přec hluboký, v mluvě své básnického výrazu milovný, avšak paradoxům se vyhýbající, zaujímá jakýsi střed mezi oběma směry, tak že co všeobecně platí o mystice křesťanské, v hlavních rysech o Štítném opětovati se může.

Jak spisové jeho dojmou se moderního čtenáře, snadno předpověděti. Jsou nejen co do jazyka, nýbrž i co do obsahu staročeské, a ješto vládyka Štítný o Bohu tak často mluví a pokud o světě vykládá, jej také k Bohu vztahuje, řekne čtenář, že všechny spisy jeho jsou vlastně theologické. A musí tento ráz býti vytčen, musí se mu státi po právu, aby nikdo ve Štítném nehledal, co v něm není, ale najde v něm velmi mnoho, když s jeho hlavním názorem se seznámí

a jej přesně pochopí. Ano Štítný je křesťan, církevně katolík, scholastik, mystik, moralista — ale vše to v takovém ušlechtilém útvaru a při tom tak umělecký a světla dychtivý, že jest i filosof, filosof sice ve středověkém způsobě, ale přece filosof takou měrou, že jsme po něm žádného více neměli, že jest více filosofem nejen než Hus, než Chelčický, nýbrž i více než Komenský. Nebudou se spisové jeho nynějšímu čtenářstvu líbiti, neboť církevní ráz přestal býti modou a moralisování vzalo na se jiné tvary. Ale kdo vidí hloub a ráz tento přičte době samé, uzří ve Štítném jádro věčné, souhrn totiž náhledů jeho, co také zvláštní způsob dokonané soustavy světové, která hledá pravdu; uzří v něm velmi mnoho částí, které se s náhledy jiných filosofů světštějších srovnávají, a znova se mu potvrdí stará tucha, která „u velkých upřímných myslitelů přese všechny rozdíly jich právě v hlavních věcech jen shodu shledává": Všichni totiž drží jistotu něčeho Vyššího a mravnosti, v nížto důstojnost a nepodmíněná hodnota člověka spočívá.

A takž o konečném ocenění Štítného vysloviti se můžeme. Předně, že ono není dokonáno, poněvadž spisové nejsou posud všichni vydáni a tedy předmět odhadu ne docela znám. Dále byla otázka, sluší-li mu název filosofa; některá určitá soustava filosofická z našich rokův tenkrát ovšem nebyla, filosofem tedy její barvy Štítný nebyl. Ale když pojmeme filosofii v širším světovém smysle, v jakémž jsme ji právě vykládali, nezbude nám pro činnost Štítného jiné jméno nežli filosofování. Tak pojímali věc i čelnější dějepisci filosofie v Němcích, kteří své scholastiky a mystiky menšího řádu mezi filosofy uvádějí. Dostačujíť znakům filosofa, aniž je možná, jinam je přikázati, ani do theologie ani v jakýs odbor specialní. Pro nás má Štítný ovšem ještě jinou hodnotu, totiž jakožto domácí síla spisovatelská. Při podjatosti snadno vysvětlitelné můžeť se druhdy státi, že Čech Štítného vůbec přecení. Má-li však se strany cizozemské kdo Štítného oceniti, nepomůže mu nic, on musí umět česky a pročísti sám všechny jeho spisy; neboť do němčiny přeloženy jsou jen úryvky aniž

dosti velké aniž dosti význačné. I vysvítá, na jakou váhu sluší klásti uštěpačné výroky o Štítném činěné od lidí, kteří ani jediné řádce jeho písma nerozumějí. Mají-liž tedy tito pánové právo rozhodovati, zdali my ho přeceňujeme? Nám není potřeba postavu tak ctihodnou nějak natahovat, a Čechové zejmena budou rádi, když pravda se na jisto postaví. Z kořene pravdy vyrůstá spravedlivost, a kdo by jim prokázal větší vděk než tato?! Považíme-li pustotu na poli filosofickém v Čechách před Štítným, jest nám žasnouti věru nad šťastnou initiativou jeho; považíme-li dále filosofickou pustotu po něm, po celá dlouhá století, a konečně že nyní po svém probuzení jednotlivé výrazy a obraty řeči vědecké z něho bráti, ba v některých věcech zrovna k němu připojiti můžeme, vysvitne dostatečná hojnost důvodů, pročtě Štítného zváti chceme přímo praotcem filosofie české...

